

Skupna najdba keltskih in rimskih novcev v reki Ljubljanici Doprinosa h kronologiji novcev plemena Tavriskov

Peter KOS in Andrej ŠEMROV

Izvleček

Novčna skupna najdba iz reke Ljubljanice je ena redkih, v sklopu katere so bili odkriti tako keltski srebrniki kot rimski republikanski srebrni in bronasti novci in zato izjemno pomembna za absolutno kronološko opredeljevanje začetka kovanja pri keltskih plemenih na prostoru jugovzhodnih Alp. Najmlajši novci v sestavu najdbe, odlično ohranjeni denarji, so bili kovani leta 147 pr. Kr. in pričajo, da so bili vsi novci v najdbi, torej tudi keltski veliki in mali srebrniki, v sredini 2. stoletja pr. Kr. že v denarnem obtoku.

Leta 1995 je športni potapljač pri potapljanju v reki Ljubljanici v bližini Blatne Brezovice naletel na površini enega kvadratnega metra ob levem bregu reke nizvodno ob izlivu potoka Zrnice v Ljubljanico (*sl. I*) na 82 srebrnih in bronastih novcev.¹ Najdba je obsegala 59 velikih in malih keltskih novcev ter 23 novcev rimske republike, kmalu zatem pa jo je v celoti pridobil Numizmatični kabinet Narodnega muzeja Slovenije.²

Podobna temna patina na keltskih in rimskih srebrnikih priča, da moremo vse novce z gotovostjo obravnavati kot del zaključene celote. Na rečnem dnu na širšem območju kljub iskanju ni bilo mogoče odkriti drugih novcev. V tem primeru torej ne gre za klasično novčno zakladno najdbo, torej za zbran (pogosto tudi izbran) denar, ki ga je nekdo zakopal

Abstract

The find of 59 large and small Celtic coins and 23 Roman republican coins is exceptionally interesting and important, as it is one of the few found in the broader region of the eastern Alps where Celtic coins from two different areas were found together with Roman coinage. The find therefore enables an entirely objective verification of the accuracy of the dating for the minting of coins by the Norici and the Taurisci. The find from the Ljubljanica represents essential proof that the tribe of the Taurisci minted its own coinage as early as the middle of the 2nd century BC (similarly as the tribe of the Norici on the northern side of the Karavanke Mountains).

oziroma skrnil bodisi iz ekonomskih ali političnih razlogov, ampak najverjetneje za izgubljen denar, ki ga je posameznik (trgovec?) prenašal s seboj kot plačilno sredstvo.

Najdba je izjemno zanimiva in pomembna, saj je na širšem prostoru vzhodnih Alp ena redkih, v kateri so keltski novci z dveh različnih področij odkriti skupaj z rimskim denarjem. Novci so bili brez dvoma skupaj v obtoku, najdba pa omogoča vpogled v denarni obtok na prostoru vzhodnih Alp. Še večji pomen daje najdbi dejstvo, da so bili v njej skupaj (slabo datirani) keltski in (absolutno dobro datirani) rimski novci, kar omogoča predvsem objektivnejše preverjanje pravilnosti datacije kovanja novcev Norikov in Tavriskov, ki se vse pogosteje postavlja pod vprašaj.

¹ V reki Ljubljanici je bilo odkritih že nekaj zakladnih najdb keltskih novcev. Bevke - P. Kos, Der Schatzfund norischer Großsilbermünzen aus Bevke, *Arh. vest.* 34, 1983, 411-417; glej tudi A. Rant, The Bevke hoard and its significance for the study of Celtic coinage in the territory of Slovenia, v: *Proceedings of the 10th international congress of numismatics*, London 1986 (Wetteren 1989) 113-116. Neobjavljeni sta najdbi keltskih tetradrahem z območja Mesarice pri Livadi v Ljubljani ter manjša najdba keltskih novcev, ki je bila najdena na Vrhniki pod avtocestnim mostom.

² Katalog rimskih republikanskih novcev iz skupne najdbe je objavil A. Šemrov, *Die Fundmünzen der römischen Zeit in Slowenien IV* (Berlin 1998) (v nadaljevanju *FMRSI IV*) 246-247.

KATALOG / CATALOGUE

V katalogu so v horizontalnem zaporedju navedeni: tekoča številka, nominal (D = denarius; MaS = mali srebrnik; Q = quinarius; Tetr = tetradrahma; Vict = victoriatius); čas kovanja; kovnica (Ita = Italia; Rom = Roma; Sic = Sicilia); citat standardne literature (Kellner = H. J. Kellner, *Die Münzfunde von Manching und die keltischen Fundmünzen aus Südbayern*, Stuttgart 1990; RRC = M. H. Crawford, *Roman Republican Coinage*, Cambridge 1974; TKN = R. Göbl, *Typologie und Chronologie der keltischen Münzprägung in Noricum*, Wien 1973).

The catalogue lists the following in horizontal order: number, denomination (D = *denarius*; MaS = small silver coin; Q = *quinarius*; Tetr = *tetradrachm*; Vict = *victoriatius*), dating; mint (Ita = Italia; Rom = Roma; Sic = Sicilia); standard citation (Kellner = H. J. Kellner, *Die Münzfunde von Manching und die keltischen Fundmünzen aus Südbayern*, Stuttgart 1990; RRC = M. H. Crawford, *Roman Republican Coinage*, Cambridge 1974; TKN = R. Göbl, *Typologie und Chronologie der keltischen Münzprägung in Noricum*, Wien 1973).

KELTI / CELTS

Srednjeevropsko kovanje / Central Europe

Južna Nemčija / Southern Germany

Čopasti kvinarji / "Büschelquinar"

Prototip / Prototype

1	Q	1. pol. 2. st. pr. Kr. / 1st half 2nd c. BC	Manching	Kellner -
Križasti kvinarji / "Kreuzquinar" Tip Reichenhall / Reichenhall type				
2	Q	1. pol. 2. st. pr. Kr. / 1st half 2nd c. BC	Manching	Castelin, SNR 49, 19
Mali srebrniki / Small silver coins Križasti tip z glavo I. / "Kreuz type"				
3	MaS	1. pol. 2. st. pr. Kr. / 1st half 2nd c. BC	Manching	Kellner 106

Vzhodnokeltsko kovanje / Coins of the eastern Celts

Zgodnje imitacije srebrnikov Filipa II. / Early imitations of silver coins of Philip II
Noricum

Tavriška skupina / Tauriscan coins

13/Tip Samobor C / Samobor C 13 type

4-27	Tetr	sredina 2. st. pr. Kr. / mid-2nd c. BC	-	TKN SC 13 91-183
28	Tetr	sredina 2. st. pr. Kr. / mid-2nd c. BC	-	TKN SC 14 91C-186Z
29-56	Tetr	sredina 2. st. pr. Kr. / mid-2nd c. BC	-	TKN SC 16 93-187
Mali srebrniki / Small silver coins Tavriški mali srebrniki / Tauriscan coins 13/Tip Samobor C / Samobor C 13 type				
57-58	MaS	sredina 2. st. pr. Kr. / mid-2nd c. BC	-	TKN SC 16 -
59	MaS	sredina 2. st. pr. Kr. / mid-2nd c. BC	-	TKN SC 23 -

RIM / ROME

Republika / Republic

60-62	Vict	post 211 pr. Kr. / BC	Rom	RRC 53/1
63-65	Vict	211-208 pr. Kr. / BC	Sic	RRC 71/1c
66	Vict	208 pr. Kr. / BC	Ita	RRC 89/1a
67	Vict	207 pr. Kr. / BC	Rom	RRC 57/1
68	Vict	206-195 pr. Kr. / BC	Rom	RRC 112/1
69	Vict	206-195 pr. Kr. / BC	Rom	RRC 120/1
70	As	189-180 pr. Kr. / BC	Rom	RRC 144/1
71-76	Vict	179-170 pr. Kr. / BC	Rom	RRC 166/1
77	As	169-158 pr. Kr. / BC	Rom	RRC 190/1
78	D	154 pr. Kr. / BC	Rom	RRC 201/1
79	As	154 pr. Kr. / BC	Rom	RRC 201/2
80	As	152 pr. Kr. / BC	Rom	RRC 204/2
81	D	147 pr. Kr. / BC	Rom	RRC 217/1
82	D	147 pr. Kr. / BC	Rom	RRC 218/1

- 1 Pol. peč. / Axis: 3. T. / Wt.: 1,38 g. LJ 14606.
 2 T. / Wt.: 1,84 g. LJ 14604.
 3 T. / Wt.: 0,37 g. LJ 14605.
 4 Pol. peč. / Axis: 7. T. / Wt.: 11,36 g. LJ 14540.
 5 Pol. peč. / Axis: 7. T. / Wt.: 11,36 g. LJ 14541.
 6 Pol. peč. / Axis: 7. T. / Wt.: 11,33 g. LJ 14523.
 7 Pol. peč. / Axis: 7. T. / Wt.: 11,29 g. LJ 14529.
 8 Pol. peč. / Axis: 8. T. / Wt.: 11,28 g. LJ 14535.
 9 Pol. peč. / Axis: 8. T. / Wt.: 11,28 g. LJ 14542.
 10 Pol. peč. / Axis: 7. T. / Wt.: 11,27 g. LJ 14537.
 11 Pol. peč. / Axis: 8. T. / Wt.: 11,26 g. LJ 14524.
 12 Pol. peč. / Axis: 8. T. / Wt.: 11,24 g. LJ 14533.
 13 Pol. peč. / Axis: 9. T. / Wt.: 11,23 g. LJ 14543.
 14 Pol. peč. / Axis: 8. T. / Wt.: 11,22 g. LJ 14527.
 15 Pol. peč. / Axis: 9. T. / Wt.: 11,19 g. LJ 14530.
 16 Pol. peč. / Axis: 8. T. / Wt.: 11,19 g. LJ 14532.
 17 Pol. peč. / Axis: 8. T. / Wt.: 11,18 g. LJ 14526.
 18 Pol. peč. / Axis: 8. T. / Wt.: 11,14 g. LJ 14522.
 19 Pol. peč. / Axis: 8. T. / Wt.: 11,12 g. LJ 14531.
 20 Pol. peč. / Axis: 8. T. / Wt.: 11,12 g. LJ 14534.
 21 Pol. peč. / Axis: 9. T. / Wt.: 11,11 g. LJ 14545.
 22 Pol. peč. / Axis: 8. T. / Wt.: 11,09 g. LJ 14528.
 23 Pol. peč. / Axis: 7. T. / Wt.: 11,09 g. LJ 14539.
 24 Pol. peč. / Axis: 9. T. / Wt.: 11,07 g. LJ 14544.
 25 Pol. peč. / Axis: 8. T. / Wt.: 11,05 g. LJ 14538.
 26 Pol. peč. / Axis: 8. T. / Wt.: 11,01 g. LJ 14536.
 27 Pol. peč. / Axis: 8. T. / Wt.: 10,95 g. LJ 14525.
 28 Pol. peč. / Axis: 8. T. / Wt.: 11,25 g. LJ 14558.
 29 Pol. peč. / Axis: 10. T. / Wt.: 10,56 g. LJ 14578.
 30 Pol. peč. / Axis: 9. T. / Wt.: 10,55 g. LJ 14574.
 31 Pol. peč. / Axis: 8. T. / Wt.: 10,53 g. LJ 14567.
 32 Pol. peč. / Axis: 9. T. / Wt.: 10,50 g. LJ 14560.
 33 Pol. peč. / Axis: 9. T. / Wt.: 10,50 g. LJ 14561.
 34 Pol. peč. / Axis: 10. T. / Wt.: 10,50 g. LJ 14562.
 35 Pol. peč. / Axis: 10. T. / Wt.: 10,50 g. LJ 14564.
 36 Pol. peč. / Axis: 9. T. / Wt.: 10,48 g. LJ 14581.
 37 Pol. peč. / Axis: 10. T. / Wt.: 10,47 g. LJ 14569.
 38 Pol. peč. / Axis: 9. T. / Wt.: 10,47 g. LJ 14570.
 39 Pol. peč. / Axis: 10. T. / Wt.: 10,45 g. LJ 14576.
 40 Pol. peč. / Axis: 9. T. / Wt.: 10,42 g. LJ 14571.
 41 Pol. peč. / Axis: 10. T. / Wt.: 10,42 g. LJ 25288.
 42 Pol. peč. / Axis: 9. T. / Wt.: 10,40 g. LJ 14557.
 43 Pol. peč. / Axis: 8. T. / Wt.: 10,39 g. LJ 14563.
 44 Pol. peč. / Axis: 9. T. / Wt.: 10,39 g. LJ 14566.
 45 Pol. peč. / Axis: 10. T. / Wt.: 10,39 g. LJ 14568.
 46 Pol. peč. / Axis: 9. T. / Wt.: 10,37 g. LJ 14583.
 47 Pol. peč. / Axis: 9. T. / Wt.: 10,36 g. LJ 14580.
 48 Pol. peč. / Axis: 9. T. / Wt.: 10,36 g. LJ 14582.
 49 Pol. peč. / Axis: 10. T. / Wt.: 10,35 g. LJ 14579.
 50 Pol. peč. / Axis: 9. T. / Wt.: 10,32 g. LJ 14559.
 51 Pol. peč. / Axis: 9. T. / Wt.: 10,32 g. LJ 14573.
 52 Pol. peč. / Axis: 9. T. / Wt.: 10,32 g. LJ 14584.
 53 Pol. peč. / Axis: 9. T. / Wt.: 10,28 g. LJ 14575.
 54 Pol. peč. / Axis: 9. T. / Wt.: 10,26 g. LJ 14577.
 55 Pol. peč. / Axis: 10. T. / Wt.: 10,24 g. LJ 14565.
 56 Pol. peč. / Axis: 9. T. / Wt.: 10,19 g. LJ 14572.
 57 T. / Wt.: 0,80 g. LJ 14854.
 58 T. / Wt.: 0,62 g. LJ 14855.
 59 T. / Wt.: 0,66 g. LJ 14856.
 60 Pol. peč. / Axis: 12. T. / Wt.: 3,40 g. LJ 14594. *FMRSI* IV 110-1.
 61 Pol. peč. / Axis: 11. T. / Wt.: 3,02 g. LJ 14595. *FMRSI* IV 110-2.
 62 Pol. peč. / Axis: 3. T. / Wt.: 2,81 g. LJ 14596. *FMRSI* IV 110-3.
 63 Pol. peč. / Axis: 6. T. / Wt.: 3,04 g. LJ 14598. *FMRSI* IV 110-4.
 64 Pol. peč. / Axis: 2. T. / Wt.: 3,00 g. LJ 14597. *FMRSI* IV 110-5.
 65 Pol. peč. / Axis: 12. T. / Wt.: 2,87 g. LJ 14599. *FMRSI* IV 110-6.
 66 Pol. peč. / Axis: 4. T. / Wt.: 2,64 g. LJ 14585. *FMRSI* IV 110-7.
 67 Pol. peč. / Axis: 2. T. / Wt.: 2,23 g. LJ 14593. *FMRSI* IV 110-8.
 68 Pol. peč. / Axis: 4. T. / Wt.: 2,63 g. LJ 14586. *FMRSI* IV 110-9.
 69 Pol. peč. / Axis: 6. T. / Wt.: 2,58 g. LJ 14591. *FMRSI* IV 110-10.
 70 Pol. peč. / Axis: 9. T. / Wt.: 23,25 g. LJ 14635. *FMRSI* IV 110-11.
 71 Pol. peč. / Axis: 3. T. / Wt.: 3,18 g. LJ 14588. *FMRSI* IV 110-12.
 72 Pol. peč. / Axis: 5. T. / Wt.: 3,16 g. LJ 14600. *FMRSI* IV 110-13.
 73 Pol. peč. / Axis: 6. T. / Wt.: 2,77 g. LJ 14587. *FMRSI* IV 110-14.
 74 Pol. peč. / Axis: 2. T. / Wt.: 2,75 g. LJ 14590. *FMRSI* IV 110-15.
 75 Pol. peč. / Axis: 12. T. / Wt.: 2,72 g. LJ 14589. *FMRSI* IV 110-16.
 76 Pol. peč. / Axis: 7. T. / Wt.: 2,60 g. LJ 14592. *FMRSI* IV 110-17.
 77 Pol. peč. / Axis: 11. T. / Wt.: 30,87 g. LJ 14637. *FMRSI* IV 110-18.
 78 Pol. peč. / Axis: 9. T. / Wt.: 3,57 g. LJ 14601. *FMRSI* IV 110-19.
 79 Pol. peč. / Axis: 5. T. / Wt.: 20,65 g. LJ 14634. *FMRSI* IV 110-20.
 80 Pol. peč. / Axis: 9. T. / Wt.: 27,16 g. LJ 14636. *FMRSI* IV 110-21.
 81 Pol. peč. / Axis: 3. T. / Wt.: 3,31 g. LJ 14602. *FMRSI* IV 110-22.
 82 Pol. peč. / Axis: 2. T. / Wt.: 3,99 g. LJ 14603. *FMRSI* IV 110-23.

SESTAV NAJDBE

Največji del najdbe predstavlja 53 tetradrahem skupine, ki jo pripisujemo plemenski zvezi Tavriskov (kat. št. 4-56). Vsi novci so med seboj tipološko tesno povezani, saj pripadajo skupini novcev tipa Samobor C, v katero je R. Göbl sicer uvrstil novce, ki jih ni mogel uvrstiti v druge tipne skupine.³ O kompaktnosti najdbe govori dejstvo, da predstavljajo tudi trije mali tavrski srebrniki (kat. št. 57-59) drobiž

v najdbi zastopanih tetradrahem (pomanjšana ista upodobitev na zadnji strani novca).

Izrazito posebnost za jugovzhodnoalpski prostor predstavljajo trije keltski srebrniki, ki izhajajo z območja današnje južne Nemčije (kat. št. 1-3), saj so bili kovani v keltskem opidu Manching.

Med 23 novci rimske republike je večina (16 primerkov) viktariatov (kat. št. 60-69; 71-76), poleg njih so v najdbi še trije denariji (kat. št. 78; 81-82) ter štirje bronasti asi (kat. št. 70; 77; 79-80).

³ R. Göbl, *Typologie und Chronologie der keltischen Münzprägung in Noricum* (Wien 1973) 37 (v nadaljevanju Göbl, *TKN*).

KRONOLOŠKA VPRAŠANJA

Pomembna okoliščina, da so v najdbi zastopani veliki in mali keltski srebrniki dveh geografsko ločenih plemen skupaj z rimskimi republikanskimi srebrniki in bronastimi asi, ki jih je mogoče podrobno datirati, nam podaja objektivni element za podrobnejšo absolutno datacijo kovanja tako imenovanih "noriških" novcev. Novce te skupine z upodobitvijo Apolonove glave na sprednji strani delimo v dve grupi, pri čemer prvo označuje jezdec, drugo pa le konj na zadnji strani novca. Göbl je prvo skupino sprva poimenoval kot "zahodnonoriško", drugo kot "vzhodnonoriško" skupino,⁴ kasneje pa je kovanje novcev prve skupine pripisal plemenu Norikov, kovanje druge pa plemenu Tavriskov,⁵ kar je morda nekoliko preveč enoznačna in poenostavljena opredelitev.⁶

Göbl je pričetek kovanja novcev obeh omenjenih skupin sprva postavil v čas okoli 60 pr. Kr., kasneje pa to datacijo pomaknil za kakšno desetletje nazaj. Nekateri avtorji, ki so dvomili v Göblovo pozno datacijo, so pričetek kovanja pomikali vse bolj nazaj, vendar predvsem na osnovi bolj ali manj subjektivne interpretacije posameznih v pisnih virih sporočenih zgodovinskih dogodkov. Tako je G. Dembski leta 1998 na osnovi precej neoprijemljive argumentacije postavil domnevo, da naj bi Noriki začeli kovati lasten denar že okoli leta 113 pr. Kr. v sklopu priprav na vojno s Kimbri in Tevtoni, nekaj kasneje pa naj bi s kovanjem lastnega denarja pričeli tudi Tavriski.⁷

Naslednji shematski prikaz podaja različne predloge pričetka kovanja starejše faze kovanja novcev Norikov in Tavriskov:

	Pink ⁸	Göbl 1973 ⁹	Göbl 1994 ¹⁰	Dembski 1998 ¹¹	Dembski 1998 ¹²
Noriki	ok. 90 pr. Kr.	po 60 pr. Kr.	ok. 65 pr. Kr.	ok. 99 - 80 pr. Kr.	ok. 113 pr. Kr.
Tavriski	ok. 70 pr. Kr.	po 60 pr. Kr.	ok. 70 pr. Kr.	ok. 99 - 90 pr. Kr.	ok. 113 pr. Kr.

Shematski prikaz predlogov pričetka kovanja mlajše faze kovanja novcev Norikov:

	Pink	Göbl 1973	Göbl 1994	Dembski 1998 ¹³	Dembski 1998 ¹⁴
Noriki	ok. 50 pr. Kr.	ok. 50 pr. Kr.	ok. 50 pr. Kr.	60 - 70 pr. Kr.	64/63 pr. Kr.

Ob tem velja omeniti, da je že D. F. Allen trdil, da so noriški Kelti pričeli kovati lasten denar že precej pred koncem 2. stoletja pr. Kr.,¹⁵ vendar je njegova domneva ostala neopažena. Prvi neposreden materialni dokaz za objektivno dokazovanje precej zgodnejšega začetka kovanja pri plemenu Norikov smo dokončno dobili šele z odkritjem najdbe

Enemonzo v bližini kraja Zuglio v Furlaniji, v sklopu katere so bile zgodnje tetradrahme tipa Kugelreiter skupaj z rimskimi viktoriami, ki so jih prenehali kovati leta 170 pr. Kr., vendar so bili nekaj desetletij še v obtoku.¹⁶ Na osnovi kasnejše podrobne analize novcev v najdbi je G. Gorini upravičeno postavil kovanje najzgodnejših emisij noriških novcev že v

⁴ Göbl, *TKN*.

⁵ R. Göbl, *Die Hexadrachmenprägung der Gross-Boier. Ablauf, Chronologie und historische Relevanz für Noricum und Nachbargebiete* (Wien 1994) 37 (v nadaljevanju Göbl, *Hexadrachmenprägung*).

⁶ Na problem nove oznake opozarja tudi E. Kolníková, *Norische Münzen im Oppidum Bratislava und in seinem Hinterland*, *Slov. numiz.* 14, 1996, 18.

⁷ G. Dembski, *Münzen der Kelten*, Sammlungskataloge des Kunsthistorischen Museums 1 = Kataloge der antiken Münzen. Reihe A: Griechen II: Massalia und Keltenstämme (Wien 1998) 37. Glej tudi G. Dembski, *Keltische Münzen in Noricum*, *Carinthia* I, 189, 1999, 631; A. Lippert, G. Dembski, *Keltische und römische Passopfer am Mallnitzer Tauern*, *Arch. Korrb.* 30, 2000, 260 (v nadaljevanju Lippert, Dembski, "Passopfer").

⁸ K. Pink, *Einführung in die keltische Münzkunde* (3. Auflage) (Wien 1974) 46.

⁹ Göbl, *TKN*, 59, 61. Tako tudi R. Göbl, *Münzprägung und Geldverkehr der Kelten in Österreich*, *Denkschr. Phil.-hist. Kl. Österr. Akad. Wiss.* 597, Veröff. d. Num. Komm. 28 (1992) 9.

¹⁰ Göbl, *Hexadrachmenprägung* 40. Datacijo prevzemata tudi E. Kolníková (n. 6) 9-55 in M. Kostial, *Kelten im Osten. Gold und Silber der Kelten in Mittel- und Osteuropa. Sammlung Lanz* (München 1997) 19.

¹¹ G. Dembski, *Beginn und Ende der Münzprägung in Noricum*, v: *Stephanos nomismaticos. Edith Schönert-Geiss zum 65. Geburtstag* (Berlin 1998) 202 (v nadaljevanju Dembski, "Beginn und Ende").

¹² Dembski, *Münzen der Kelten* (op. 7) 37. Glej tudi Lippert, Dembski, "Passopfer" (op. 7) 260.

¹³ Dembski, "Beginn und Ende" (op. 11) 202.

¹⁴ Lippert, Dembski, "Passopfer" (op. 7) 260.

¹⁵ D. F. Allen (ed. D. Nash), *The Coins of the Ancient Celts* (Edinburgh 1980) str. 4, Fig. I in str. 49. Na drugem mestu zastopa isti avtor stališče, da Noriki niso pričeli s kovanjem lastnega denarja pred 60 pr. Kr.: D. Allen, *Catalogue of the Celtic Coins in the British Museum I. Silver Coins of the East Celts and Balkan Peoples* (eds. J. Kent, M. Mays) (London 1987) 32.

¹⁶ G. Gorini, *Ripostiglio celtico da Enemonzo (Friuli-Italia)*, *Int. Num. Newsletter* 33, Printemps/Été 1999, 4-6.

čas med 140 in 130 pr. Kr.¹⁷ Začetek druge faze noriškega kovanja, ki ga označujejo latinske novčne legende, postavlja Gorini (podobno kot Göbl) na osnovi analize tež še vedno v čas po letu 60/50 pr. Kr.,¹⁸ Dembski pa v 64/63 pr. Kr., v čas pred obleganjem Noreje s strani Tavriskov in Bojev.¹⁹

Kaj v smislu podrobnejše absolutno kronološke opredelitve pričetka kovanja Tavriskov prinaša novega skupna najdba iz Ljubljane?

Vsi trije srebrniki (2 kvinarija in mali srebrnik), ki ne izvirajo s prostora jugovzhodnih Alp, so bili kovani na območju Manchinga na današnjem Bavarskem v 1. polovici 2. stol. pr. Kr.²⁰ Vsi trije novci so bili razmeroma malo izrabljeni.

Rimske republikanske viktoriate so v Italiji kovali med 211 in 170 pr. Kr.,²¹ vendar so bili v obtoku daljši čas. Po mnenju nekaterih strokovnjakov naj bi bili kasneje namenjeni predvsem za obtok v Galiji Cisalpini, saj je imel viktoriat enako težo kot lokalni denar (imitacije masalskih drahem) na tem prostoru.²² V številnih zakladnih najdbah na območju Cisalpinske Galije je sicer opazna njihova znatna prisotnost, še posebej na območju severno od Pada, kjer se v dveh primerih pojavljajo skupaj s padanskimi drahmami.²³ Tudi na območju današnje Slovenije so viktoriate dokumentirani skoraj izključno na ozemlju, ki je sodilo v okvir Cisalpinske Galije,²⁴ medtem ko na prostoru današnje avstrijske Koroške na primer niso zastopani.²⁵ Prepričan sem, da moramo prisotnost viktoriatov iz 1. polovice 2. stoletja pr. Kr. na današnjem slovenskem ozemlju interpretirati kot izrazit pokazatelj zgodnje romanizacije skrajnega vzhodnega, torej tudi „slovenskega“, dela Cisalpinske Galije, ki se kaže predvsem v prodiranju rimskih trgovcev na nova tržišča.²⁶

Najmlajši viktoriat v najdbi (kat. št. 71-76) so zelo dobro ohranjeni, kar govori za razmeroma kratek čas kroženja teh novcev v denarnem obtoku. Najmlajši rimski novci v sklopu obravnavane skupne najdbe so bronasti as iz leta 152 pr. Kr. (kat. št. 80) in dva denarija iz leta 147 pr. Kr. (kat. št. 81-82). Za vse tri novce je značilna odlična ohranjenost, kar govori za kratek čas, ko so krožili v obtoku. Skupna najdba nam tako podaja prerez skozi denar, ki je bil v obtoku nekje do sredine 2. polovice 2. stoletja pr. Kr. na prostoru, ki so ga poseljevali Tavriski.²⁷ Najdba iz reke Ljubljane torej kaže, da so bili v tem času na vzhodnem alpskem delu Cisalpinske Galije skupaj v obtoku rimski srebrni republikanski viktoriat, denariji ter bronasti asi, obenem pa tudi keltski veliki in mali srebrniki.

V skupni najdbi iz Ljubljane ni najzgodnejših tavriskih tetradrahem, ampak so v najdbi zastopani srebrniki nekoliko mlajših skupin novcev (SC 13, 14 in 16), ki jih Göbl vse uvršča v skupino Samobor C. Predlagano ime za novce te skupine je po mojem mnenju sicer zavajajoče, saj tipološke značilnosti novce te skupine ne povezujejo z novci tipa Samobor A in B, ki so ime dobili po veliki zakladni najdbi v bližini Samobora na zahodnem Hrvaškem.²⁸ Vsaj novci skupin SC 13 in SC 14 kažejo namreč daleč večje in tesnejše tipološke sorodnosti z novci zgodnje skupine Varaždin B,²⁹ ki stoji na samem začetku kovanja pri plemenu Tavriskov.

Najdba dokumentira doslej največje število novcev tipov Samobor C 13 in 16.³⁰ Vsi novci plemena Tavriskov v najdbi kažejo zelo kompleksno sliko. Tako so bili vsi novci tipa Samobor C 13 v najdbi skovani z istim pečatom za sprednjo in zadnjo stran novca. Opazna je počasna izraba pečata, medtem ko novci komajda kažejo izrabo kot posledico

¹⁷ G. Gorini, Il ripostiglio monetale di Enemonzo, v: *I Celti in Carnia e nell'Alto Alpino centro Orientale* (Tolmezzo 1999) 173-193.

¹⁸ Gorini, op. cit., 181.

¹⁹ Lippert, Dembski, "Passopfer" (op. 7) 260.

²⁰ Tako jih datira H. J. Kellner, *Die Münzfunde von Manching und die keltischen Fundmünzen aus Südbayern*, Stuttgart 1990.

²¹ Problematiko viktoriatov povzema A. Miškec, The Early Romanization of the Southeastern Alpine Region in the Light of Numismatic Finds, *Arh. vest.* 54, 2003, 369-379.

²² M. H. Crawford, *Roman Republican Coinage*, Cambridge 1974, 629. Glej tudi D. Backendorf, *Römische Münzschätze des zweiten und ersten Jahrhunderts v. Chr. vom italienischen Festland*, Studien zu Fundmünzen der Antike 13 (Berlin 1998).

²³ Evidenco zakladnih najdb navaja Gorini (op. 17) 178-179.

²⁴ Prim. zbrano evidenco pri Miškec (op. 21).

²⁵ Prim. F. Dick, *Die Fundmünzen der römischen Zeit in Österreich, Kärnten* (Wien 1989). Tudi M. H. Crawford, *Roman Republican Coinage* (Cambridge 1974) 333 trdi, da rimski novci pred 1. stoletjem pr. Kr. niso prodirali na področje Norika.

²⁶ Miškec (op. 21).

²⁷ Za Tavriske glej M. Šašel Kos, The Tauriscan Gold Mine. Remarks Concerning the Settlement of the Taurisci, *Tyche* 13, 1998, 207-219.

²⁸ Dejansko ime najdišča je Okić; I. Mirnik, *Coin Hoards in Yugoslavia*, BAR Int. Ser. 95 (1981) 47. Objavo zakladne najdbe pripravljata I. Mirnik in P. Kos.

²⁹ Da se je vsaj pečat za zadnjo stran novcev tipa SC 13 razvil iz pečata novcev tipa Varaždin B, omenja sicer tudi Göbl, *TKN*, 111. Podobno je z razvojem pečata za sprednjo stran novcev tipa SC 13 in SC 14, ki prav tako kaže podobnost s pečatom novcev tipa Varaždin B (Göbl, *TKN*, 111-112). Glej tudi R. Göbl, *Der norische Tetradrachmenfund 1972 aus Haimburg in Kärnten. Versuch einer Gesamtrekonstruktion*, Sitzber. Phil.-hist. Kl. Österr. Akad. Wiss. 522, Veröff. d. Num. Komm. 21 (Wien 1989) 29 (v nadaljevanju Göbl, *Tetradrachmenfund*).

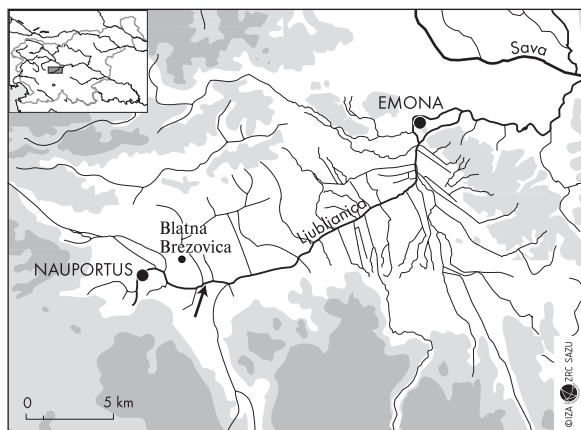
³⁰ Göbl, *TKN*, Taf. 42 dokumentira le 5 novcev tipa Samobor SC 13 in 3 novce tipa Samobor C 16.

kroženja v denarnem obtoku. Za kovanje novcev tipa Samobor C 16 v najdbi so uporabili 2 pečata za sprednjo stran novca. Najprej so bili s prvim pečatom izkovani novci št. 33, 34, 35, 37, 42, 45 in 56, nato so pečat v obraznem in zatilnem predelu obraza nekoliko predelali. Predelani pečat kaže sledove naknadnih popravil in kasneje vse večjo napako v pečatu, ki se vleče od nosa do čela.

Za kovanje zadnje strani novcev tipa Samobor C 16 so uporabili le en pečat, ki kaže vse večjo izrabo in zaradi rabe nastale tehnične poškodbe (razpoka na levi strani pečata). Tudi novci te skupine niso izrabljeni od uporabe. Prav tako je odlično ohranjen edini zastopnik skupine Samobor C 14. Značilnost najdbe je njena kompaktnost, saj so v njej zastopani le novci omenjenih treh tipov. Novce tipov Samobor C 13 in 16, ki so v najdbi številčno najmočnejše zastopani, so morali kovati le kratek čas, uporabili so malo pečatov za sprednjo in še manj za kovanje zadnje strani, pred izgubo oz. zakopom pa skorajda niso krožili v obtoku.³¹

Novce tipa Samobor C iz skupne najdbe iz Ljubljane uvršča v zgodnejše obdobje tavrškega kovanja tudi visoka povprečna teža novcev posameznih tipov, ki kaže sicer višje vrednosti, kot jih podaja Göbl na osnovi dokumentiranih primerkov:³²

SC 13	11,18 g (24 prim.)	TKN: 10,08 g
SC 14	11,25 g (1 prim.)	TKN: 10,66 g
SC 16	10,40 g (28 prim.)	TKN: 9,77 g

Sl. 1: Lega najdišča novčne zakladne najdbe Ljubljana.
Fig. 1: The position of the find-spot of the coin hoard.

Povprečna teža tavrških novcev skupine tipa Varaždin A z napisom FES, s katero se je pričelo kovanje lastnega denarja pri Norikih in Tavrskih, je 12,95 g,³³ ostalih novcev tipa Varaždin A 12,51 g, novcev tipa Varaždin B 11,61 g, medtem ko je povprečna teža tavrških novcev ostalih skupin vedno pod 11 g.³⁴ Kovanje novcev tipov Samobor C 13 in 14 bi tako lahko uvrstili v čas med kovanjem novcev tipa Varaždin B in med pričetkom kovanja novcev ostalih skupin.³⁵ Kovanje novcev tipa Samobor C 16 je sodeč po nekoliko nižji povprečni teži sledilo kovanju novcev tipa Samobor C 13 in 14.

KONEC TEZAVRIRANJA NOVCEV V NAJDBI

Izgubo večje količine denarja v reki Ljubljani je mogoče kronološko uvrstiti kmalu po letu 147 pr. Kr., ko so bili skovani najmlajši novci v najdbi, odlično ohranjeni rimski republikanski denariji. Na vsak način se denar v sklop najdbe ni več natekal po letu 141 pr. Kr., ko je prišlo do preoblikovanja vrednosti denarija (po novem ima vrednost 16 in ne več 10 asov).³⁶ Analiza zgodnjih zakladnih najdb republikanskega denarja namreč kaže, da se najdbe, ki vsebujejo denarije v vrednosti 10 asov, najpogosteje zaključujejo prav z emisijami, kakršne so zastopane v najdbi Ljubljana.³⁷ Vsi novci iz sklopa najdbe so bili potemtakem kovani do četrtega desetletja 2. stoletja pr. Kr., saj bi v nasprotnem primeru v sklop najdbe z gotovostjo zašli tudi poreformni rimski republikanski denariji (z novo vrednostjo 16 asov) in asi kasnejših emisij.

V primeru obravnavane skupne novčne najdbe v reki Ljubljani vzrokov (zgodovinsko politično ali ekonomsko pogojenih) za konec tezavriranja nima smisla iskati, saj gre po vsej verjetnosti za denar, ki je bil slučajno izgubljen na eni najpomembnejših transportnih poti med Akvilejo in Siscijo/Segesto (Siskom).

ZAKLJUČEK

Najdba iz Ljubljane predstavlja ključni dokaz, da je tudi pleme Tavriskov (podobno kot pleme

³¹ Podobne značilnosti ugotavlja za novce tipa Kugelreiter v zakladni najdbi Enemonzo tudi Gorini (op. 17) 180.

³² Zanesljiv absolutno kronološki pokazatelj pri študiju kovanja keltskih novcev je padanje tež novcev, ki se praviloma niža z vse večjim odmikanjem od pričetka kovanja novcev posameznih skupin.

³³ Göbl, *Tetradrachmenfund*, 32.

³⁴ Göbl, *TKN, Synchronogramm / Ostnoriker*.

³⁵ Göbl, *TKN, Synchronogramm / Ostnoriker*, uvršča kovanje novcev tipa Samobor C 14 neposredno po kovanju novcev tipa Varaždin B (v tretje časovno obdobje po njegovi razvrstitvi).

³⁶ M. H. Crawford, *Roman Republican Coinage* (Cambridge 1974) 55, 628.

³⁷ Crawford, op. cit. 57.

Norikov na severni strani Karavank) kovalo lasten denar že v sredini 2. stoletja pr. Kr. Obenem dokazuje, da so že v tem zgodnjem obdobju kovanja lastnega denarja poleg tetradrahem Tavriski kovali tudi srebrni drobiž, ki vsaj v tej zgodnji fazi po teži ustreza četrtinskim drahamam.³⁸

Sestav najdbe iz Ljubljane (veliki in mali keltski srebrniki, rimski republikanski srebrniki in bronasti novci) podaja odličen prerez skozi raznovrsten denar, ki ga je bilo mogoče uporabiti v vsakodnevem trgovanju. S tega stališča so izjemni in zanimivi tudi trije keltski srebrniki, ki izhajajo z območja današnje južne Nemčije, kjer so bili kovani v veliki keltski naselbini Manching v prvi polovici 2. stoletja pr. Kr.; na prostor jugovzhodnih Alp so nedvomno zašli s trgovino. O obojestranskih stikih med obema območjema pričajo tudi najdbe keltskih novcev na današnjem Bavarskem, ki izhajajo z območja jugovzhodnih Alp. Prodor posameznih noriških oz. tavrških kovov na območje Bavarske je sicer skromen, saj so bile štiri tetradrahme odkrite na Manchingu,³⁹ kjer je bilo najdenih tudi pet malih srebrnikov tipa Magdalensberg, ki so bili prvotno shranjeni v usnjenem mošnjičku.⁴⁰ Mali srebrnik tipa Magdalensberg je bil odkrit tudi v

Pfaffenhofenu,⁴¹ dva mala srebrnika istega tipa ter po ena tetradrahma tipa *Adnamati* in *Nemet* pa na območju keltske naselbine v Karlsteinu.⁴²

Na osnovi omenjene novčne najdbe bi lahko sklepali na funkcioniranje neke vrste tržnega denarnega gospodarstva vsaj na prostoru skrajnega vzhoda Galije Cisalpine že v sredini oziroma drugi polovici 2. stoletja pr. Kr. Analiza najdb Enemonzo in Ljubljane zato ne pritrjuje Ch. Howgegu, ki pravi, da so denar pri podonavskih Keltih potrebovali predvsem kot izraz bogastva, ki opredeljuje status posameznika, ne pa za zadovoljevanje potreb denarnega tržnega gospodarstva, ki se ni mogel razviti bistveno pred rimsko pripojitvijo.⁴³ Znano dejstvo je, da postane denar v vsakdanjem življenju široko uporabljan šele s pojavom nižjih nominalov, in šele s tem trenutkom lahko govorimo o denarnem gospodarstvu.⁴⁴ Tako za denarništvo Norikov kot Tavriskov je ugotovljeno (o tem nedvoumno priča tudi obravnavana najdba iz Ljubljane), da so istočasno s kovanjem tetradrahem kovali tudi ustrezen drobiž,⁴⁵ tako da lahko po mojem mnenju o denarnem gospodarstvu na področju jugovzhodnih Alp upravičeno govorimo že od sredine 2. stoletja pr. Kr.

³⁸ Göbl, *TKN*, 41.

³⁹ H. J. Kellner, *Die Münzfunde von Manching und die keltischen Fundmünzen aus Südbayern* (Stuttgart 1990) str. 60, kat. št. 112 (po njem polovičen in subaeraten novc tipa Velem, čeprav gre sodeč po sliki verjetneje za novc tipa Varaždin); str. 127, kat. št. 793 (polovičen in subaeraten novc tipa Kugelreiter C2 z venetsko legendo); str. 184, kat. št. 2064 (*Adnamati*); str. 184, kat. št. 2065 (*Nemet*).

⁴⁰ Kellner, op. cit., str. 180-183, kat. št. 2053-2057.

⁴¹ Kellner, op. cit., str. 186, kat. št. 2077.

⁴² Kellner, op. cit., str. 183, kat. št. 2056 in 2057 (*Magdalensberg*); str. 184, kat. št. 2064 (*Adnamati*) in 2065 (*Nemet*).

⁴³ Ch. Howgego, *Ancient History from Coins* (London, New York 1995) 103.

⁴⁴ H. S. Kim, Archaic Coinage as Evidence for the Use of Money, v: A. Meadows and K. Shipton (eds.), *Money and its uses in the Ancient Greek World* (Oxford 2001) 12.

⁴⁵ Glej tudi Göbl, *TKN*, 41.

A hoard of Celtic and Roman coins from the Ljubljana River A contribution to the chronology of the coinage of the Taurisci

Translation

In 1995, an amateur diver exploring the Ljubljana River near Blatna Brezovica came across 82 silver and bronze coins in an area of one meter square along the left bank below the influx of the Zrnica Stream into the Ljubljana (*Fig. 1*).¹ The find consisted of 59 large and small Celtic coins and 23 Roman

republican coins. Shortly afterwards the entire find was acquired by the Numismatic Cabinet of the National Museum of Slovenia.²

The similar dark patina on the Celtic and Roman silver coins means that all of the coins can be considered as part of a closed unit. Despite searches of the river bed in the broader

¹ Several other hoard finds of Celtic coins have been found in the Ljubljana River. Bevke - P. Kos, Der Schatzfund norischer Großsilbermünzen aus Bevke, *Arch. vest.* 34, 1983, 411-417; see also A. Rant, The Bevke hoard and its significance for the study of Celtic coinage in the territory of Slovenia, in: *Proceedings of the 10th international congress of numismatics*, London 1986 (Wetteren 1989) 113-116. Unpublished finds include Celtic tetradrachmas from Mesarica near Livada in Ljubljana and a small find of Celtic coins found at Vrhnika under the highway bridge.

² A catalogue of Roman Republican coinage from the hoard was published by A. Šemrov, *Die Fundmünzen der römischen Zeit in Slowenien IV* (Berlin 1998) (further *FMRSI IV*) 246-247.

area, other coins could not be found. This was not a classic coin hoard, in the sense of a collected (and often selected) group of coins that someone had buried or hidden either for economic or political reasons, rather this probably represented a lost collection of coinage that an individual (merchant?) was carrying as a means of payment.

The find is exceptionally interesting and important, as it is one of the few found in the broader region of the eastern Alps where Celtic coins from two different areas were found together with Roman coinage. The coins were definitely in circulation together, and the find thus offers an insight into the monetary circulation in the eastern Alpine region. The significance of this find is yet greater since poorly dated Celtic coins and quite well dated Roman coins were found together in it, as this enables an entirely objective verification of the accuracy of the dating for the minting of coins by the Norici and the Taurisci, which is increasingly under question.

COMPOSITION OF THE FIND

The greatest part of the find consisted of 53 tetradrachmas of a group attributed to the tribal alliance of the Taurisci (cat. no. 4-56). All the coins were closely connected typologically, as they belong to the Samobor C group, where R. Göbl also assigned coins that could not be placed in the other two types.³ The compact nature of the find is shown by the fact that it also contains three small Tauriscan silver coins (cat. no. 57-59), representing small change among the tetradrachmas dominating the find (with a reduced version of the same image on the reverse of the coins).

Three Celtic silver coins represent an exceptional feature for the southeastern Alpine region, as they come from present-day southern Germany (cat. no. 1-3), having been minted at the Celtic oppidum of Manching.

The majority of the 23 Roman republican coins (16 specimens) were victoriatii (cat. no. 60-69; 71-76); the find also contained three denarii (cat. no. 78; 81-82), and four bronze asses (cat. no. 70; 77; 79-80).

CHRONOLOGICAL QUESTIONS

The important circumstance that both large and small Celtic silver coins from two geographically separated tribes were represented in the find, together with Roman Republican silver and bronze coins that could date them more exactly, offers an objective element for a more detailed absolute dating for the minting of "Norican" coins. The coins of this group with the depiction of the head of Apollo on the obverse are divided into two groups, the first with a rider on the reverse and the other merely with a horse. Göbl first termed the first group "Western Norican", and the other "Eastern Norican",⁴ while later he attributed the minting of the coinage of the first group to the tribe of the Norici, and that of the other to the tribe of the Taurisci,⁵ which was perhaps a somewhat too simplified classification.⁶

Göbl first placed the beginnings of the minting of both groups of coins to the period around 60 BC, and he later modified this dating to almost a decade earlier. Some authors who doubted Göbl's late dating assigned the beginnings of minting even earlier, although this was primarily on the basis of more or less subjective interpretations of individual historical events recorded in written sources. Thus G. Dembski, on the basis of insufficiently grounded arguments, hypothesized in 1998 that the Norici had begun to mint their own coinage around 113 BC during preparations for war against the Cimbri and Teutones, while somewhat later the Taurisci had also begun to mint their own coinage.⁷

The following table shows various suggestions for dating the earliest phase of minting the coinage of the Norici and Taurisci:

	Pink ⁸	Göbl 1973 ⁹	Göbl 1994 ¹⁰	Dembski 1998 ¹¹	Dembski 1998 ¹²
Norici	ca. 90 BC	after 60 BC	ca. 65 BC	ca. 99 - 80 BC	ca. 113 BC
Taurisci	ca. 70 BC	after 60 BC	ca. 70 BC	ca. 99 - 90 BC	ca. 113 BC

The following are suggestions offered for the date when the later phase of minting of Norican coinage began:

	Pink	Göbl 1973	Göbl 1994	Dembski 1998 ¹³	Dembski 1998 ¹⁴
Norici	ca. 50 BC	ca. 50 BC	ca. 50 BC	60-70 BC	64/63 BC

³ R. Göbl, *Typologie und Chronologie der keltischen Münzprägung in Noricum* (Wien 1973) 37 (further Göbl, *TKN*).

⁴ Göbl, *TKN*.

⁵ R. Göbl, *Die Hexadrachmenprägung der Gross-Boier. Ablauf, Chronologie und historische Relevanz für Noricum und Nachbargebiete* (Wien 1994) 37 (further Göbl, *Hexadrachmenprägung*).

⁶ The problem of new designations was also discussed by E. Kolníková, *Norische Münzen im Oppidum Bratislava und in seinem Hinterland*, *Slov. numiz.* 14, 1996, 18.

⁷ G. Dembski, *Münzen der Kelten*, *Sammlungskataloge des Kunsthistorischen Museums 1 = Kataloge der antiken Münzen*. Reihe A: Griechen II: Massalia und Keltenstämme (Wien 1998) 37. Also see G. Dembski, *Keltische Münzen in Noricum*, *Carinthia* I, 189, 1999, 631; A. Lippert, G. Dembski, *Keltische und römische Passopfer am Mallnitzer Tauern*, *Arch. Korrb.* 30, 2000, 260 (further Lippert, Dembski, "Passopfer").

⁸ K. Pink, *Einführung in die keltische Münzkunde* (3. Auflage) (Wien 1974) 46.

⁹ Göbl, *TKN*, 59, 61. Also R. Göbl, *Münzprägung und Geldverkehr der Kelten in Österreich*, *Denkschr. Phil.-hist. Kl. Österr. Akad. Wiss.* 597, Veröff. d. Num. Komm. 28 (1992) 9.

¹⁰ Göbl, *Hexadrachmenprägung* 40. This date was also used by E. Kolníková (n. 6) 9-55 and M. Kostial, *Kelten im Osten. Gold und Silber der Kelten in Mittel- und Osteuropa. Sammlung Lanz* (München 1997) 19.

¹¹ G. Dembski, *Beginn und Ende der Münzprägung in Noricum*, in: *Stephanos nomismatikos. Edith Schönert-Geiss zum 65. Geburtstag* (Berlin 1998) 202 (further Dembski, "Beginn und Ende").

¹² G. Dembski, *Münzen der Kelten* (n. 7) 37. Also see Lippert, Dembski, "Passopfer" (n. 7) 260.

¹³ Dembski, "Beginn und Ende" (n. 11) 202.

¹⁴ Lippert, Dembski, "Passopfer" (n. 7) 260.

It should also be noted that D. F. Allen had previously claimed that the Norican Celts had begun to mint their own coinage even before the end of the 2nd century BC,¹⁵ although his hypothesis remained unnoted. The first direct material evidence for objectively proving a much earlier beginning of minting among the Norici was finally acquired with the discovery of the Enemonzo find near the Zuglio district in Friuli, which contained early tetradrachmas of the Kugelreiter type together with Roman victoriatii that ceased being minted in 170 BC, although they remained in circulation some decades further.¹⁶ On the basis of later detailed analysis of the coins in the find, G. Gorini justifiably placed the minting of the earliest emissions of Norican coinage to the period between 140 and 130 BC.¹⁷ The beginning of the second phase of Norican minting, distinguished by the Latin coin legends, was placed by Gorini (similarly as Göbl), on the basis of weight analyses into the period after 60/50 BC,¹⁸ while Dembski placed it in 64/63 BC, in the period prior to the besieging of the Norici by the Taurisci and Boii.¹⁹

What does the new hoard find from the Ljubljana River offer in terms of a more detailed absolute chronology of the beginnings of minting among the Taurisci?

All three silver coins (2 quinarii and a small silver coin) that do not originate from the southeastern Alpine region were minted at Manching in present-day Bavaria in the first half of the 2nd century BC.²⁰ All three coins were relatively little worn.

Roman Republican victoriatii were minted in Italy between 211 and 170 BC,²¹ although they were in circulation for a longer period. Several experts think that they would have been intended primarily for circulation in Cisalpine Gaul, as the victoriatus had the same weight as the local denarius (an imitation of the Massalian drachma) in that region.²² Their considerable presence was otherwise noted in the numerous coin hoards in the region of Cisalpine Gaul, particularly in the region north of the Po.²³ Victoriatii are also documented almost exclusively in present day Slovenia in those areas that were within the framework of Cisalpine Gaul,²⁴ while they are not represented in the region of present day Austrian Carinthia, for instance.²⁵ I am convinced that the presence of victoriatii from the first half of the 2nd century BC in Slovenia must be interpreted as a distinct indicator of the early Romanization of the far eastern, thus "Slovenian",

part of Cisalpine Gaul, as is shown primarily through the penetration of Roman merchants into a new market.²⁶

The latest victoriatii in the find (cat. no. 71-76) are very well preserved, which indicates a relatively short period of the introduction of these coins into the monetary circulation. The latest Roman coins in the hoard are a bronze as from 152 BC (cat. no. 80) and two denarii from 147 BC (cat. no. 81-82). All three coins are characterized by excellent preservation, indicating that they were in circulation for a short period. The hoard thus offers a cross-section through the coinage in circulation somewhere up to the middle of the second half of the 2nd century BC in the area inhabited by the Taurisci.²⁷ The find from the Ljubljana River thus shows that in this period in the eastern Alpine part of Cisalpine Gaul the coins in circulation included Roman Republican silver victoriatii, denarii, and bronze asses, as well as both large and small Celtic silver coins.

No earliest Tauriscan tetradrachmas were represented in the hoard from the Ljubljana, rather silver coins from somewhat later groups were documented in the find (SC 13, 14 and 16), which Göbl all assigned to the Samobor C group. The suggested name for the coins of this group is somewhat misleading in my opinion, as the typological characteristics of the coins of this group are not related to those of types Samobor A and B, which received their names from the large hoards found nearby Samobor in western Croatia.²⁸ All the coins of groups SC 13 and SC 14 in fact exhibit far greater and closer typological relations to the coins of the early group Varaždin B,²⁹ dated to the very beginning of minting by the tribe of the Taurisci.

This find documents the greatest number to date of coins of types Samobor C 13 and 16.³⁰ All the coins of the Taurisci in the find indicate a very complex situation. All coins of the Samobor C 13 type in the find were minted with the same dies for the obverse and reverse. A lingering use of the dies could be noted, while the coins barely show wear as a result of circulation. The obverse of the coins of the Samobor C 16 type in the find showed the use of 2 dies, while only one die was used for minting the reverse of coins of this type, which exhibited ever greater wear, with technical damages caused by this (a crack on the left side of the die). The coins of this group were also not worn from use. The only representative of the Samobor C 14 group was also extremely well preserved. The main significance

¹⁵ D. F. Allen (ed. D. Nash), *The Coins of the Ancient Celts* (Edinburgh 1980) p. 4, Fig. I and p. 49. The same author elsewhere held the point of view that the Norici had not begun minting their own coinage prior to 60 BC: D. Allen, *Catalogue of the Celtic Coins in the British Museum I. Silver Coins of the East Celts and Balkan Peoples* (eds. J. Kent, M. Mays) (London 1987) 32.

¹⁶ G. Gorini, Ripostiglio celtico da Enemonzo (Friuli-Italia), *Int. Num. Newsletter* 33, Printemps/ Été 1999, 4-6.

¹⁷ G. Gorini, Il ripostiglio monetale di Enemonzo, in: *I Celti in Carnia e nell'Alto Alpino centro Orientale* (Tolmezzo 1999) 173-193.

¹⁸ Gorini, op. cit., 181.

¹⁹ Lippert, Dembski, "Passopfer" (n. 7) 260.

²⁰ Dated in this manner by H. J. Kellner, *Die Münzfunde von Manching und die keltischen Fundmünzen aus Südbayern* (Stuttgart 1990).

²¹ Problems related to the victoriatii are summarized by A. Miškec, The Early Romanization of the Southeastern Alpine Region in the Light of Numismatic Finds, *Arch. vest.* 54, 2003, 000-000.

²² M. H. Crawford, *Roman Republican Coinage* (Cambridge 1974) 629. Cp. also D. Backendorf, *Römische Münzschatze des zweiten und ersten Jahrhunderts v. Chr. vom italienischen Festland*, Studien zu Fundmünzen der Antike 13 (Berlin 1998).

²³ Evidence from the hoards is cited by Gorini (n. 16) 178-179.

²⁴ Cf. the collected evidence in Miškec (n. 21).

²⁵ Cf. F. Dick, *Die Fundmünzen der römischen Zeit in Österreich, Kärnten* (Wien 1989).

²⁶ Miškec (n. 21).

²⁷ For the Taurisci, see M. Šašel Kos, The Tauriscan Gold Mine. Remarks Concerning the Settlement of the Taurisci, *Tyche* 13, 1998, 207-219.

²⁸ The actual name of the site is Okič; I. Mirnik, *Coin Hoards in Yugoslavia*, BAR Int. Ser. 95 (1981) 47. Publication of the hoards is being prepared by I. Mirnik and P. Kos.

²⁹ That at least the die for the reverse of the SC 13 coin type developed from the die of the Varaždin B coin type is also mentioned by Göbl, *TKN*, 111. The situation is similar for the development of the dies for the obverse of the coins of type SC 13 and SC 14, which in the same manner show a similarity with the die of the Varaždin B type coins (Göbl, *TKN*, 111-112).

³⁰ Göbl, *TKN*, Taf. 42 documents only 5 coins of the Samobor SC 13 type and 3 coins of the Samobor C 16 type.

of this find is its compact nature, as only coins of the above three Tauriscan types were represented in it. The coins of the Samobor C 13 and 16 types, which were most intensively represented in the find and must have been minted for only a short period, used few dies for the obverse and even less for minting the reverse, and had almost not been in circulation at all prior to their loss or burial.³¹

Coins of the Samobor C group from the Ljubljana hoard are also placed in the earlier period of Tauriscan minting by the high average weight of coins of individual types, which otherwise show greater values than those assigned to them by Göbl on the basis of documented specimens:³²

SC 13	11.18 g (24 sp.)	TKN: 10.08 g
SC 14	11.25 g (1 sp.)	TKN: 10.66 g
SC 16	10.40 g (28 sp.)	TKN: 9.77 g

The average weight of the Tauriscan coins of the Varaždin A group with the legend FES, with which the minting of coinage among the Norici and Taurisci began, is 12.95 g,³³ the other coins of the Varaždin A type an average weigh 12.51 g, coins of the Varaždin B type 11.61 g, while the average weight of the Tauriscan coins of other groups is always under 11 g.³⁴ The minting of coinage of the Samobor C 13 and 14 types can thus be placed in the period between the minting of the Varaždin B type coins and the beginning of minting the coins of the other groups.³⁵ The minting of the Samobor C 16 type coins would have followed that of the Samobor C 13 and 14 type coins on the basis of the somewhat lower average weights.

THE CLOSURE OF DEPOSITION OF COINS IN THE FIND

The loss of a large quantity of money in the Ljubljana River can be placed chronologically shortly after 147 BC, when the latest coins in the find had been minted, in the form of well-preserved Roman Republican denarii. Certainly the coins in the find had not been included after 141 BC, when the value of the denarius was reformed (afterwards it was worth 16 asses and not 10).³⁶ The analysis of early hoards of Republican coinage has shown that finds which contain denarii with the value of 10 asses most often conclude with exactly the same emissions as are represented in the Ljubljana hoard.³⁷ All coins from the find consequently must have been minted up to the fourth decade of the 2nd century BC, as otherwise post-reform Roman Republican denarii would certainly also have been included

in the find (with the new value of 16 asses), as well as asses of later emissions.

In the case of the hoard find under consideration from the Ljubljana River, the cause for the conclusion of deposition in the find (such as historical, political, or economic conditions) need not be sought, as in all likelihood these were coins that had been lost by accident on one of the most important transportation routes between Aquileia and Siscia/Segesta (Sisak).

CONCLUSION

The find from the Ljubljana represents essential proof that the tribe of the Taurisci minted its own coinage as early as the middle of the 2nd century BC (similarly as the tribe of the Norici on the northern side of the Karavanken Mountains). It simultaneously proves that in this early period of minting their own coinage the Taurisci also minted small silver coins in addition to the tetradrachmas, which at least in this early phase correspond in weight to a quarter drachma.³⁸

The composition of the find from the Ljubljana River (large and small Celtic silver coins, Roman Republican silver and bronze coins) offers an excellent cross-section through various coinages that could have been used in everyday trade. From this point of view, three Celtic silver coins (cat. no. 1-3) are also exceptional and interesting, as they come from the region of present-day southern Germany where they were minted at the large Celtic settlement of Manching in the first half of the 2nd century BC; they undoubtedly entered the southeastern Alpine region through trade. Contacts between these regions on both sides are also indicated by finds in present-day Bavaria of Celtic coins that come from the southeastern Alpine region. The penetration of individual Norican or Tauriscan coins into the region of Bavaria is otherwise modest, as four tetradrachmas were discovered at Manching,³⁹ where five small silver coins of the Magdalensberg type were also found, which were originally kept in a leather purse.⁴⁰ A small silver coin of the Magdalensberg type was also discovered at Pfaffenhofen,⁴¹ and two small silver coins of the same type, and two tetradrachmas of the *Adnamati* and *Nemet* types in the area of the Celtic settlement at Karlstein.⁴²

On the basis of the Ljubljana coin find, the existence could be concluded of some kind of market-based monetary economy at least in the region of far eastern Cisalpine Gaul as early as the middle or the second half of the 2nd century BC. The analysis of the Enemonzo and Ljubljana finds hence does not agree with the claim of C. Howgego that coinage among the Danubian

³¹ Similar characteristics were also noted for the Kugelreiter type coins in the Enemonzo hoard by Gorini (n. 17) 180.

³² A reliable absolute chronological indicator in the study of the minting of Celtic coinage is a decline in the weight of the coins, which as a rule declines with ever greater deviation from the beginning of minting the coins of individual groups.

³³ R. Göbl, *Der norische Tetradrachmenfund 1972 aus Haimburg in Kärnten: Versuch einer Gesamtrekonstruktion*, Sitzber. Phil.-hist. Kl. Österr. Akad. Wiss. 522, Veröff. d. Num. Komm. Bd. 21 (Wien 1989) 32.

³⁴ Göbl, *TKN*, Synchronogramm / Ostnoriker.

³⁵ Göbl, *TKN*, Synchronogramm / Ostnoriker, assigned the minting of the coins of the Samobor C 14 type immediately after the minting of coins of type Varaždin B (in the third chronological period of his classification system).

³⁶ M. H. Crawford, *Roman Republican Coinage* (Cambridge 1974) 55, 628.

³⁷ Crawford, op. cit., 57.

³⁸ Göbl, *TKN*, 41.

³⁹ H. J. Kellner, *Die Münzfunde von Manching und die keltischen Fundmünzen aus Südbayern* (Stuttgart 1990) p. 60, cat. no. 112 (according to him a halved and subaerated coin of the Velem type, although judging by the picture it is more probably a coin of the Varaždin type); p. 127, cat. no. 793 (a halved and subaerated coin of the Kugelreiter C2 type); p. 184, cat. no. 2064 (Adnamati); p. 184, cat. no. 2065 (Nemet).

⁴⁰ Kellner, op. cit., pp. 180-183, cat. no. 2053-2057.

⁴¹ Kellner, op. cit., p. 186, cat. no. 2077.

⁴² Kellner, op. cit., p. 183, cat. no. 2056 and 2057 (Magdalensberg); p. 184, cat. no. 2064 (Adnamati) and 2065 (Nemet).

⁴³ Ch. Howgego, *Ancient History from Coins* (London, New York 1995) 103.

Celts was used primarily as an expression of wealth that determined the status of individuals, and not for satisfying the needs of a monetary trade economy, which could not have developed much before the Roman annexation.⁴³ It is a well-known fact that coinage comes into widespread use in everyday life only with the appearance of lesser denominations, and only at that moment can we speak of a monetary economy.⁴⁴ It has been established

for the coinage of both the Norici and the Taurisci (as is also further supported by the discussed find from the Ljubljana), that they minted corresponding small coins at the same time as they minted tetradrachmas,⁴⁵ so that in my opinion it is justifiable to speak of a monetary economy in the southeastern Alpine region from as early as the middle of the 2nd century BC.

Peter Kos
Narodni muzej Slovenije
Numizmatični kabinet
Prešernova 20
SI-1000 Ljubljana
e-mail: peter.kos@narmuz-lj.si

Andrej Šemrov
Narodni muzej Slovenije
Numizmatični kabinet
Prešernova 20
SI-1000 Ljubljana
e-mail: andrej.semrov@narmuz-lj.si

⁴⁴ H. S. Kim, Archaic Coinage as Evidence for the Use of Money, in: A. Meadows and K. Shipton (eds.), *Money and its Uses in the Ancient Greek World* (Oxford 2001) 12.

⁴⁵ Also see Göbl, *TKN*, 41.

T. 1: Skupna novčna najdba Ljubljana. M. = 1:1.

Pl. 1: A coin hoard from the Ljubljanica River. Scale = 1:1.

T. 2: Skupna novčna najdba Ljublanica. M. = 1:1.

Pl. 2: A coin hoard from the Ljublanica River. Scale = 1:1.

T. 3: Skupna novčna najdba Ljubljana. M. = 1:1.

Pl. 3: A coin hoard from the Ljubljana River. Scale = 1:1.

T. 4: Skupna novčna najdba Ljublanica. M. = 1:1.

Pl. 4: A coin hoard from the Ljublanica River. Scale = 1:1.